

Ryszard Kryszewski-Jasiński

Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych
im. generała Tadeusza Kościuszki

ZMIENNE BAZOWE PARSONSA I ICH ZASTOSOWANIA W EKONOMII

*Fizyk może być tylko fizykiem,
dobry ekonomista nie może
być tylko ekonomistą.*

J. von Hayek

Streszczenie

Artykuł jest próbą rozwiązania niektórych problemów uwzględniania kontekstu kulturowego w gospodarowaniu przy wykorzystaniu teorii Parsonsa. Teoria ta daje uzasadnienie związków kultury i gospodarki, a jej jądrem jest koncepcja zmiennych bazowych (pattern variables) określających, jakiego wyboru może dokonać jednostka w jej relacjach z otoczeniem. W artykule wykazano istnienie związku zmiennych Parsonsa z teorią osobowości Wielkiej Piątki. Występowanie tego związku pozwala posłużyć się standaryzowanym narzędziem pomiaru do określenia wartości zmiennych. Dzięki swoim własnościom, zmienne bazowe Parsonsa mogą mieć ekonomiczne zastosowania m.in. w benchmarkingu, wyznaczaniu strategii rozwoju, być pomocne w wyborze metod zarządzania.

Słowa kluczowe: kultura, gospodarka, teoria Parsonsa, zmienne bazowe, Wielka Piątka, wzorzec rozwoju.

PARSONS' PATTERN VARIABLES AND THEIR APPLICATIONS IN ECONOMICS**Abstract**

The article is an attempt to solve some of the problems include cultural context in the management, using the theory of Parsons. This theory gives the reason relationships of culture and economy, and its kernel is the concept pattern variables that determine what choice can make the person in his relationship with the environment. In the article demonstrated the existence of a connection of Parsons variables with the theory of the personality named Big Five. The existence of this connection allows you to use a standardized measurement tool to determine values for the variables. Thanks to its properties, the Parsons variables may have underlying economic applications in benchmarking, determining the development strategies, to be helpful in the selection of management methods and so on.

Key words: culture, economy, theory of Parsons, pattern variables, Big Five, development pattern.

Wstęp

W ostatnich latach w literaturze dotyczącej gospodarki zaczęto uwzględniać postawy gospodarujących, ich zróżnicowanie pojawiające się z powodów kulturowych. Nasilająca się współpraca, współdziałanie gospodarcze krajów, migracja siły roboczej, rozszerzanie wspólnot międzynarodowych o nowe kraje – czynią niezbędnym uwzględnianie kontekstu kulturowego zarówno w teorii, jak i praktyce gospodarowania. Podstawowymi problemami są: wybór elementów kultury istotnych z punktu widzenia danej gospodarki, określenie sposobów ich pomiaru dających możliwie pełny obraz, charakterystykę kulturową obiektów (np. krajów), co pozwala na badanie relacji między obiektami, relacji między kulturą a innymi cechami obiektów – np. cechami gospodarczymi. Nie są to obecnie zagadnienia wyłącznie teoretyczne.

Ogólne podejście do problemów przedstawionych w artykule uzasadniają postulaty V.F. D. Pareto¹, odnoszące się do socjologii, ale istotne w wielu innych naukach – w szczególności w ekonomii. Przytoczymy te postulaty za W. Tatarkiewiczem². W socjologii należy zastąpić:

- a) pojęcie przyczyny przez pojęcie zmiennych i funkcji;
- b) zależność jednostronną przez zależność wzajemną;
- c) studium jednorazowych zjawisk [studium przypadku RKJ] przez studium stałych elementów systemu społecznego;
- d) opis jakościowy przez opis ilościowy.

Praca wyznacza także pewne zmiany w paradygmacie³ ekonomii, rozumianym jako specyfika jej problemów, pojęć, specyfika metod rozwiązywania problemów, analiz oraz wnioskowania.

Ekonomia, nawet wspierana ekonometrią i statystyką, nie wyjaśnia wszystkich zjawisk gospodarczych, stąd m.in. kryzysy, bańki spekulacyjne itp. To, co dotyczy zachowań ludzkich, ma różne aspekty i to zarówno w skali mikro, jak i w skali makro. Duża ich część ma charakter socjologiczny oraz psychologiczny.

Teorie ekonomii stosuje się, *par excellence*, do człowieka gospodarującego, działającego (por. L. Von Mises⁴). Stąd potrzeba przyjęcia podstawowych założeń dotyczących ludzkich zachowań, istotnych w gospodarowaniu. W tym względzie dysponujemy m.in. założeniami ekonomii klasycznej, według której zachowania ludzi charakteryzuje⁵:

- racjonalność;
- egoizm, interes własny;
- chciwość.

Bardzo to przypomina znaną z teorii zarządzania teorię X McGregora⁶.

¹ Vilfredo Federigo Damasio Pareto (1848 – 1923), włoski ekonomista i socjolog, współtwórca tzw. „lozańskiejskiej szkoły w ekonomii”.

² W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, PWN, Warszawa 1978, s. 318.

³ T. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, PWN, Warszawa 1963.

⁴ Za: M. Urban, *Człowiek działający, czyli na czym stawiamy gmach ekonomii*, nam.zaalezy.pl [12.11.2015].

⁵ R. Solow, *Teoria kapitału i stopa przychodu*, PWN, Warszawa 1997.

⁶ Patr.: R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, ss. 80-81.

Triadzie ekonomii klasycznej przeciwstawia się obecnie następującą charakterystykę zachowań tzw. ekonomii złożoności (complexity economics)⁷:

- zachowania celowe;
- świadome samoograniczenie;
- trwałość, rozwój zrównoważony.

Żadna z powyższych triad nie spełnia znanego warunku A. Einsteina „Wszystko powinno być tak proste, jak to możliwe, ale nie prostsze”⁸. Żadna z nich nie ma szerokich podstaw kulturowych, określonego „umocowania” w postawach, systemach wartości „wyznawanych” przez człowieka gospodarującego, a także podstaw w bogatych charakterystykach osobowości. Elementy tego typu zawiera teoria Talcotta Parsonsa, który uważał, że organizacja w swoim funkcjonowaniu musi się dostosowywać nie tylko do otoczenia, ale również do postaw pracujących w niej osób⁹.

W artykule zostanie omówiony sposób wykorzystania teorii Parsonsa do budowy wielowymiarowej przestrzeni cech par excellence kulturowych oraz zostaną wykazane związki tej teorii z pewną psychologiczną teorią osobowości. Artykuł zawiera w szczególności rozważania dotyczące koncepcji tzw. zmiennych bazowych (pattern variables) Parsonsa, ukazuje związki tej koncepcji z współczesną teorią osobowości – tzw. Big Five. Przedstawione będą także rezultaty badań empirycznych krajów, oparte na koncepcji Parsonsa, pokazujące możliwości wykorzystania tej koncepcji do klasyfikacji krajów celem opracowania dla wydzielonych grup np. strategii rozwojowej, czy wyboru benchmarku, dróg rozwoju krajów – z uwzględnieniem cech kulturowych.

1. Koncepcja zmiennych bazowych Parsonsa

Talcott Parsons, amerykański socjolog (Rys. 1), jest uważany za jednego z najwybitniejszych teoretyków socjologii. Jest twórcą funkcjonalno-strukturalistycznej teorii systemów społecznych¹⁰. Znaczenie T. Parsonsa¹¹ w socjologii najlepiej oddaje stwierdzenie J. Habermasa: „żadna teoria społeczeństwa nie może być dziś brana poważnie, jeśli przynajmniej nie usytuuje się jej względem Parsonsa”¹².

⁷ Por. B. Fiedor, *Uwagi o potrzebie równowagi metodologicznej w ekonomii*, „Studia Ekonomiczne” 2013, nr 1, ss. 101-118.

⁸ A. Calaprice, *Einstein w cytatach*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1997, s. 123.

⁹ Ch. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998, s. 29.

¹⁰ Talcott Parsons, Wikipedia.org/wiki/ [05.01.2015].

¹¹ W dorobku Parsonsa znajduje się polski ślad - uważa się, że pod wpływem prac polskiego antropologa Bronisława Malinowskiego Parsonsa stał się zwolennikiem funkcjonalizmu w socjologii, zmierzającego do ustalenia faktów i wyjaśnienia funkcji, jaką spełniają one w społeczeństwie.

¹² J. Habermas, *The Theory of Communicative Action*, vol. II, Beacon Press, Boston, 1986, s. 199.

Rys. 1. Talcott Parsons (1902-1979)

Źródło: Wikipedia Commons 2015 [12.11.2015].

Parsons zwrócił uwagę na to, że ekonomia klasyczna traktuje jednostki jako niczym nie ograniczonych wolnych graczy, którzy mając do wyboru wiele możliwości wybierają te, które są dla nich najbardziej korzystne (por. przytoczone we wstępie triady oraz zasadę racjonalnych oczekiwań). Ta nadmierna utylityzacja sprowokowała Parsonsa do zadania pytań: czy ludzie zawsze zachowują się racjonalnie? Czy zawsze są wolni i nieograniczeni? Parsons uważa, że subiektywne procesy podejmowania decyzji przez indywidualne podmioty są rezultatem pewnego typu nacisków – zarówno norm, jak i sytuacji¹³. Zwróćmy uwagę, że istotnego rozwinięcia parsonowskiego podejścia do podejmowania decyzji dokonał później D. Kahneman¹⁴.

Centralnym pojęciem teorii socjologicznej T. Parsonsa jest działanie według wartości. Jego zdaniem działający podmiot kieruje się, oprócz sytuacji, wartościami i wynikającymi z nich normami, wzorcami zachowań. Są to według wielu badaczy zasadnicze składniki, trzon kultury. Stąd też można powiedzieć, że Parsons w swojej teorii socjologicznej konceptualizuje pojęcie kultury. Parsons wyróżnia pięć podstawowych zmiennych, zwanych *pattern variables*, co tłumaczy się jako *zmiennie bazowe*, *macierzyste*, *podstawowe*, *wzorcowe*. Być może lepszym określeniem byłoby „zmiennie wiodące”, ale ten termin już istnieje w innym znaczeniu. W kontekście kulturowym zmiennie te określają główne składowe systemu wartości jednostki. Odwołując się do skojarzeń z przestrzenią wektorową, nazwiemy je *zmiennymi bazowymi Parsonsa* albo po prostu *zmiennymi Parsonsa*. Z praktycznego punktu widzenia są to zinternalizowane nawyki w wybieraniu zachowania, reakcji, relacji, oceny. Prezentujemy je w tabeli 1.

Według koncepcji Parsonsa, każdą jednostkę wchodzącą w interakcje z innymi jednostkami, uczestniczącą w zdarzeniach, sytuacjach, można scharakteryzować za pomocą pięciu podstawowych zmiennych określających, jakiego wyboru może dokonać jednostka. Zatem, oprócz sytuacji, to zmiennie Parsonsa determinują wybór działania. Można to krótko wyrazić

¹³ T. Parsons, *The social system*, Free Press, New York 1951.

¹⁴ Patrz: np. D. Kahneman, A. Tversky, *Prospect Theory. An Analysis of Decision Under Risk*, „Econometrica” 1979, no 47 (2).

symbolicznie za pomocą wzoru: działanie (d) (decyzja, zachowanie, reakcja), jest funkcją wyznawanych wartości, norm (w) oraz sytuacji (s), co można zapisać jako:

$$d = f(w \& s),$$

gdzie:

$\&$ – analogon iloczynu.

Przy czym funkcja f ma własność:

$$f(0) = 0,$$

– czyli nie znając wartości w lub sytuacji s , nie możemy niczego powiedzieć o działaniu, zachowaniu, reakcji d .

Tab. 1. Zmienne bazowe Parsonsa

A	Powściągliwość	Emocjonalność
B	Całościowość	Wycinkowość
C	Uniwersalizm	Partykularyzm
D	Status osiągnany	Status przypisany
E	Indywidualizm	Kolektywizm

Źródło: F. Trompenars, Ch. Hampden-Turner, *Siedem wymiarów kultury*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2002.

Powyższe zmienne Parsonsa nie są parami cech – przyjmujemy, że np. im bardziej obiekt jest uniwersalistyczny, tym mniej jest partykularystyczny, a więc mamy tu do czynienia z pięcioma wymiarami, zmiennymi bazowymi, przy czym każda jest dwubiegunowa (jak liczby na osi liczbowej: dodatnie-ujemne). Spotykane niekiedy w literaturze traktowanie każdej zmiennej z osobna, jako dwu odrębnych cech, trzeba uznać za wartość *brzytwy Ockhama*¹⁵.

Poniżej podajemy skrótową interpretację zmiennych bazowych.

Ad A. Sposób zachowania: jednostka decyduje, czy jej zachowanie względem osoby, obiektu, zdarzenia, sytuacji będzie emocjonalne, ekspresyjne, czy też pełne rezerwy, opamięnienia.

Ad B. Sposób postrzegania świata: ludzi, zjawisk, sytuacji, obiektów – jednostka wybiera tylko niektóre aspekty relacji z otoczeniem, bądź traktuje otoczenie całościowo.

Ad C. Stosunek do zasad, prawa, umów, zobowiązań: relacje z innymi jednostka opiera na ogólnych zasadach, prawie, umowach, systemach wartości, albo na takich kryteriach jak: więzy rodzinne, przynależność do grupy (zawodowej, wiekowej, płci, partii, narodowości, itp.).

Ad D. Sposób wyznaczania statusu społecznego: hierarchia jednostki zależy od jej indywidualnych osiągnięć, sukcesów albo jest oparta na tym, czym ona jest ze względu na wiek, płeć, pochodzenie, koneksje, koligacje.

Ad E. Stosunek do jednostki i grupy: jednostka wybiera, czy w działaniu preferuje wąsko pojęty interes własny, egoizm, czy interes zbiorowości, altruizm.

¹⁵ „Bytów nie mnożyć, fikcyjnie tworzyć, tłumaczyć fakty jak najprościej”. *Pluralitas non est ponenda sine necessitate*. Filozofia a nauka, Wydawnictwo PAN, Wrocław 1987, s. 280.

Podstawowym zarzutem stawianym koncepcji Parsonsa był brak jej związków z rzeczywistością, brak rzeczywistych desygnatów jej pojęć¹⁶. Przez analogię do teorii testów, można to określić jako *nie trafność teorii*. Naszym zdaniem zarzut ten nie jest słuszny, bowiem istnieją mocne związki parsonsowskiej koncepcji zmiennych bazowych z znacznie nowszą psychologiczną teorią osobowości.

P. T. Costa i R. R. McCrae¹⁷ stworzyli teorię osobowości zwaną Wielką Piątką (Big Five). Według nich istnieje pięć podstawowych składowych osobowości: I) neurotyczność, II) ekstrawersja (vs introwersja), III) otwartość (na doświadczenie), IV) ugodowość, V) sumienność. Niżej podajemy najważniejsze własności Wielkiej Piątki:

- opisują każdą jednostkę (każda jednostka ma w pewnym stopniu każdą z tych cech),
- istnieją realnie (jako takie mają znaczenie w funkcjonowaniu jednostki w środowisku) i są niezmiennie,
- są uniwersalne,
- są biologicznie uwarunkowane (charakteryzuje je wysoki stopień dziedziczenia).

W wyniku zaawansowanych badań empirycznych przeprowadzonych z wykorzystaniem obiektywnych testów wykazano, że składowe Wielkiej Piątki, takie cechy osobowości, rzeczywiście istnieją. Niżej, w tabeli 2, przedstawiono „zawartość” czynnikową składowych Wielkiej Piątki.

Tab. 2. Struktura czynnikowa Wielkiej Piątki

I Neurotyczność	II Ekstrawersja	III Otwartość na doświadczenie	IV Ugodowość	V Sumienność
lęk	towarzystwość	wyobraźnia	zaufanie	kompetencje
agresywna wrogość	serdeczność	estetyka	prostoliniwność	skłonność do porządku
depresja	asertywność	uczucia	altruizm	obowiązkowość
impulsywność	aktywność	działanie	ustępliwość	dążenie do osiągnięć
nadwrażliwość	poszukiwanie doznań	idee	skromność	samodyscyplina
nieśmiałość	pozytywna emocjonalność	wartości	skłonność do rozczulania się	rozważa

Źródło: Wikipedia.org/wiki/Wielka_Piątka [05.07.2015].

Same składowe Wielkiej Piątki, a także wiele jej czynników, można odnaleźć w zmiennych bazowych Parsonsa, np. impulsywność, nadwrażliwość, emocjonalność (zmienna *powściągliwość – emocjonalność*); idee, wartości (zmienna *uniwersalizm – partykularyzm*), skłonność do porządku, dążenie do osiągnięć (zmienna *status osiągniany – status przypisany*); altruizm, ustępliwość (*indywidualizm – kolektywizm*); kompetencje (*całościowość – wycinkowość*), a więc zmienne Parsonsa są trafne – mierzą to, co mają mierzyć, to, co realnie istnieje.

¹⁶ Por. np. J. H. Turner, *Struktura teorii filozoficznej*, PWN, Warszawa 1985.

¹⁷ P.T. Costa, R. R. McCrae, *Revised NEO Personality Inventory Manual, Psychological Assessment Resources*, Odessa FL Inc.1992.

Nie uwzględniając chronologii, Wielka Piątka może być uważana za background koncepcji Parsonsa.

Jeśli chodzi o zastosowania w ekonomii koncepcji zmiennych bazowych, o wnioski praktyczne, to sam Parsons klasyfikował kraje za pomocą tych zmiennych. Dla Parsonsa szczególnie istotne były zmienna **C** (*uniwersalizm – partykularyzm*) oraz **D** (*status osiągnany – status przypisany*), na ich podstawie wyróżnił on cztery typy społeczeństw, niejednakowo zaawansowanych w procesie rozwoju społecznego. Są to:

1. Społeczeństwa *przypisaniowo-partykularne* (społeczeństwa tradycyjne, np. Hiszpanie w USA);
2. Społeczeństwa *uniwersalistyczno-osiągnięciowe* (społeczeństwa nowoczesne, np. USA);
3. Społeczeństwa *uniwersalistyczno-przypisaniowe* (Niemcy przednazistowskie; społeczeństwo radzieckie czasów stalinowskich);
4. Społeczeństwa *partykularno-osiągnięciowe* (społeczeństwa azjatyckie – Chiny klasyczne, stare społeczeństwa azjatyckie).

Tę klasyfikację Parsons przeprowadził na podstawie historii krajów, własnego wyobrażenia o tym, jak się rzeczy mają – niezupełnie pokrywającego się z realiami – dotyczy to zwłaszcza klasy „społeczeństwo radzieckie czasów stalinowskich”. Znajomość tych realiów u Parsonsa wydaje się być dyskusyjna.

Przedstawimy bardziej precyzyjną konstrukcję, umożliwiającą wykorzystanie, wyciąganie wniosków, zastosowanie koncepcji Parsonsa w praktyce gospodarczej.

2. Wykorzystanie zmiennych bazowych Parsonsa do klasyfikacji krajów

Problemy dotyczące wyboru strategii rozwoju, rozwijania odpowiednich gałęzi gospodarki, wyboru wzorców, nie mogą polegać tylko na znalezieniu kraju o wyższym PKB niż nasz, czy też stworzeniu kraju wirtualnego o „parametrach” ekonomicznych równych maksymalnej wartości krajów istniejących. Konieczne jest uwzględnienie Czynnika Ludzkiego (Human Factor). Przykłady na to, do czego może doprowadzić lekceważenie tego Czynnika mają miejsce stale, na wszystkich kontynentach.

Holendrzy F. Trompenaars i Ch. Hampden-Turner w książce *Siedem kultur kapitalizmu*¹⁸ przedstawili wyniki badań empirycznych nad cechami kulturowymi społeczności wybranych krajów. Cechy te obejmują m.in. zmienne bazowe Parsonsa. Użyta przez autorów ankieta pozwala ustalić częstości (w %) wybierania przez respondentów z danego kraju poszczególnych wariantów odpowiedzi na pytania dotyczące każdej cechy. W ten sposób mamy możliwość przyporządkowania cechom, *par excellance* nominalnym – liczb. Tak więc zmiennym bazowym można przypisać wartości liczbowe.

Autorzy wykazali ważną własność cech badanych za pomocą swojej ankiety: „kraj” jest czynnikiem mającym największy wpływ na zróżnicowanie wartości liczbowych przypisanych poszczególnym cechom (ma najmniejszą entropię) – spośród takich czynników jak religia, płeć, poziom wykształcenia, zawód itp.¹⁹. Jest to również ważny aspekt związków teorii Parsonsa

¹⁸ Ch. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu*, op. cit.

¹⁹ F. Trampenaars, Ch. Hampden-Turner, *Siedem wymiarów kultury*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2002.

z rzeczywistością – wartości liczbowe, empiryczne cechy określonych w ankiecie, a więc dotyczące zmiennych bazowych Parsonsa, różnicują kraje. Wzmacnia to trafność teorii Parsonsa, a przez to jej związki z Wielką Piątką, dowodzi genetycznych uwarunkowań.

Badania kontekstu kulturowego, Czynnika Ludzkiego w gospodarce, oparte na danych empirycznych zgromadzonych przez F. Trompenaarsa i Ch. Hampden-Turnera są przedstawione w monografii R. Jasińskiego²⁰. Również tutaj dla ilustracji zastosowania teorii Parsonsa w ekonomii wykorzystamy dane ankietowe pochodzące z książki Hampden-Turnera i Trompenaarsa²¹.

Jeśli chodzi o szczegóły, przedstawimy je na przykładzie zmiennych **C** i **D** wymienionych w tabeli 1 zmiennych bazowych Parsonsa – niżej podajemy przykłady pytań ankietowych odnoszących się do tych zmiennych.

Uniwersalizm-partykularyzm:

Jesteś lekarzem pracującym dla firmy ubezpieczeniowej. Badasz bliskiego znajomego, który potrzebuje ubezpieczenia na większą kwotę. Stwierdzasz, że stan jego zdrowia jest dość dobry, ale masz kilka drobnych wątpliwości, które trudno rozwiązać bez specjalistycznych badań. Czy twój przyjaciel ma prawo oczekiwać, że zbagatelizujesz swoje wątpliwości?

- a. Jako przyjaciel, ma prawo oczekiwać, że zbagatelizuję swoje wątpliwości.
- b. To, że jest moim przyjacielem, nie daje mu żadnego prawa oczekiwać, że zbagatelizuję swoje wątpliwości.

Czy pomożesz przyjacielowi, pamiętając zarówno o swych obowiązkach wobec firmy ubezpieczeniowej, jak i o szczególnych prawach rządzących przyjaźnią?

Status osiągnięty (osiąganie)–status przypisywany (przypisywanie):

- a. Najważniejsze w życiu jest myśleć i postępować w sposób, który najlepiej odpowiada temu, jacy naprawdę jesteśmy, nawet jeśli przez to niewiele się w życiu osiągnie.
- b. Szacunek okazywany drugiemu człowiekowi jest w dużym stopniu uwarunkowany tym, z jakiej rodziny ten ktoś pochodzi.

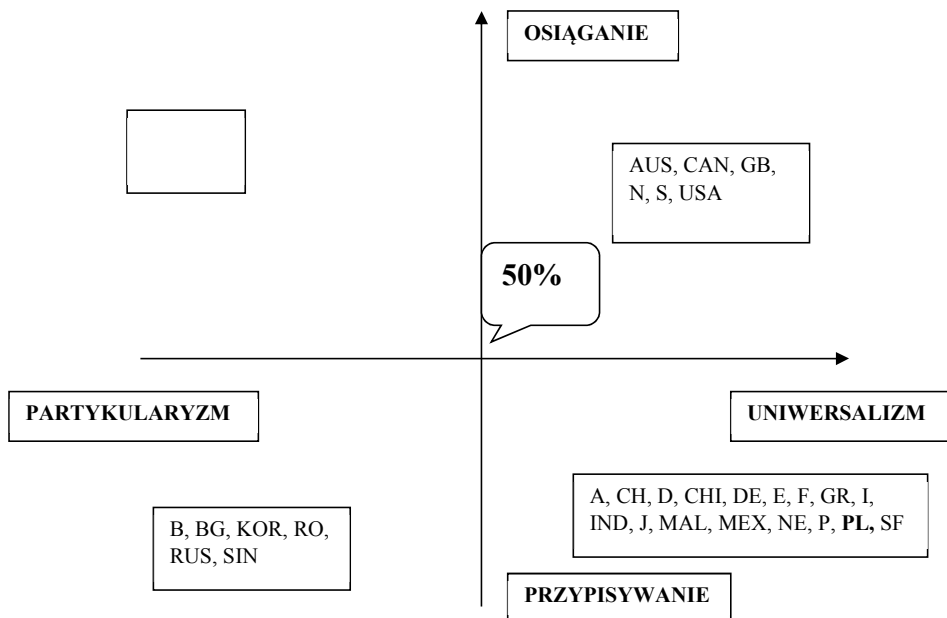
Tak więc pytania dotyczą konkretnych sytuacji i są zrozumiałe w każdej spośród badanych społeczności – pytania są akulturowe – odpowiedzi nie; to wielka zaleta ankiety.

Na ogół jednej zmiennej bazowej w kwestionariuszu Trompenaarsa i Hampden-Turnera odpowiada wiele pytań, sformułowanych podobnie jak wyżej przedstawione. W tej sytuacji, do naszych badań wybraliśmy średnią odpowiedzi na wszystkie pytania dotyczące danej zmiennej.

Na poniższych rysunkach przedstawiliśmy dane dotyczące 29 krajów. Z tych krajów 19 zaliczyliśmy do rozwiniętych gospodarczo – ich Produkt Krajowy Brutto na mieszkańca był co najmniej równy włoskiemu w roku 2001. To, że Włosi stanowią cezurę w wyborze, wynika z ówczesnego rozkładu wartości PKB. Są to: Austria (A), Australia (AUS), Belgia (B), Dania (DE), Francja (F), Finlandia (SF), Hiszpania (E), Holandia (NE), Japonia (J), Kanada (CAN), Korea Północna (KOR), Niemcy (D), Norwegia (N), Singapur (SIN), Stany Zjednoczone (USA), Szwajcaria (CH), Szwecja (S), Wielka Brytania (GB), Włochy (I). Ponadto badaniem objęto kraje o niższym poziomie rozwoju: Bułgarię (BG), Chiny (CHI), Grecję (GR), Malezję (MAL), Indie (IND), Meksyk (MEX), Portugalię (P), Polskę (PL), Rosję (RUS), Rumunię (RO).

²⁰ R. Jasiński, *Profile kulturowe a rozwój gospodarczy*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2007

²¹ F. Trompenaars, Ch. Hampden-Turner, *Siedem wymiarów kultury*, op. cit.

Rys. 2. Klasyfikacja wybranych krajów według zmiennych bazowych Parsonsa: *status osiągniany* – *status przypisywany* oraz *uniwersalizm* – *partykularyzm*.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ch. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998. Symbole krajów patrz tekst na s. 10.

Kraje nie są prezentowane w postaci punktów w układzie współrzędnych, gdyż ograniczymy się do najprostszych wniosków wynikających z proponowanej konstrukcji – nie omawiamy np. wzajemnego położenia krajów w układzie współrzędnych. Wymagałoby to wprowadzenia nowych pojęć, technik, co będzie przedmiotem dalszych badań. W konstrukcji tego i dalszych rysunków przyjęliśmy, że np. obiekt jest uniwersalistyczny, jeśli więcej niż 50% respondentów zadeklarowało uniwersalizm, a jest natomiast partykularny, gdy zrobiło to powyżej 50% respondentów. Każdy rysunek prezentuje dwie zmienne, stąd np. usytuowanie USA w I ćwiartce układu oznacza, że więcej niż połowa respondentów z tego kraju optowało za uniwersalizmem oraz więcej niż połowa za awansowaniem na stanowisko na podstawie osiągnięć.

Roźmieszczenie krajów w poszczególnych ćwiartkach układu współrzędnych jest następujące:

I ćwiartka (*uniwersalizm, osiągnianie*): Australia, Wielka Brytania, Kanada, Norwegia, Szwecja, USA.

II ćwiartka (*partykularyzm, osiągnianie*): nie zawiera żadnego kraju spośród badanych.

III ćwiartka (*partykularyzm, przypisywanie*): Belgia, Bułgaria, Korea Płd., Rosja, Rumunia, Singapur.

IV ćwiartka (*uniwersalizm, przypisywanie*): Austria, Chiny, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Indie, Japonia, Malezja, Meksyk, Niemcy, Polska, Portugalia, Szwajcaria, Włochy.

Zauważmy, że:

- w **I ćwiartce** układu znajdują się Stany Zjednoczone, jak u Parsonsa; wszystkie kraje w tej ćwiartce należą do „19” rozwiniętych gospodarczo, co wskazuje na związek tej pary zmiennych z rozwojem gospodarczym;
- w **II ćwiartce** nie ma żadnego kraju, a według Parsonsa miały się tu znaleźć społeczeństwa azjatyckie;
- w **III ćwiartce** są jedynie trzy kraje z „19”; kraje z tej ćwiartki można określić jako społeczeństwa tradycyjne; są to Belgia, Singapur, Korea Płd.
- w **IV ćwiartce** jest dziewięć krajów z „19”; jest tu także Polska – jak widać w dobrym towarzystwie.

Porównanie powyższych rezultatów z klasyfikacją Parsonsa pozwala zauważyć, że niezupełnie potwierdzają się opinie Parsonsa, bowiem:

- nie ma w II ćwiartce układu współrzędnych społeczeństw azjatyckich;
- trudno zaliczyć społeczeństwa Austrii, Danii, Finlandii, Francji, Holandii, Japonii, Niemiec, Szwajcarii, Włoch, do mniej zaawansowanych w procesie modernizacji społecznej, trudno te kraje zaliczyć do jednej klasy z Niemcami przednazistowskimi (przed dojściem Hitlera do władzy), a jeszcze trudniej z społeczeństwem radzieckim czasów stalinowskich.

Przyjrzyjmy się położeniu w układzie współrzędnych 19 krajów wysoko rozwiniętych (rys. 2). Zmienna *uniwersalizm-partykularyzm* dzieli te kraje w stosunku 16:3, kraje rozwinięte są w zdecydowanej większości uniwersalistyczne. Kraje w tych zmiennych są podzielone w stosunku 6:13, czyli zmienna ta jest bardziej dyskryminująca, istotniejsza dla rozwoju gospodarczego.

Rozważymy dalej istotną według Parsonsa zmienną bazową *status osiągniany – status przypisywany*, dołączając do niej zmienną *indywidualizm – kolektywizm*.

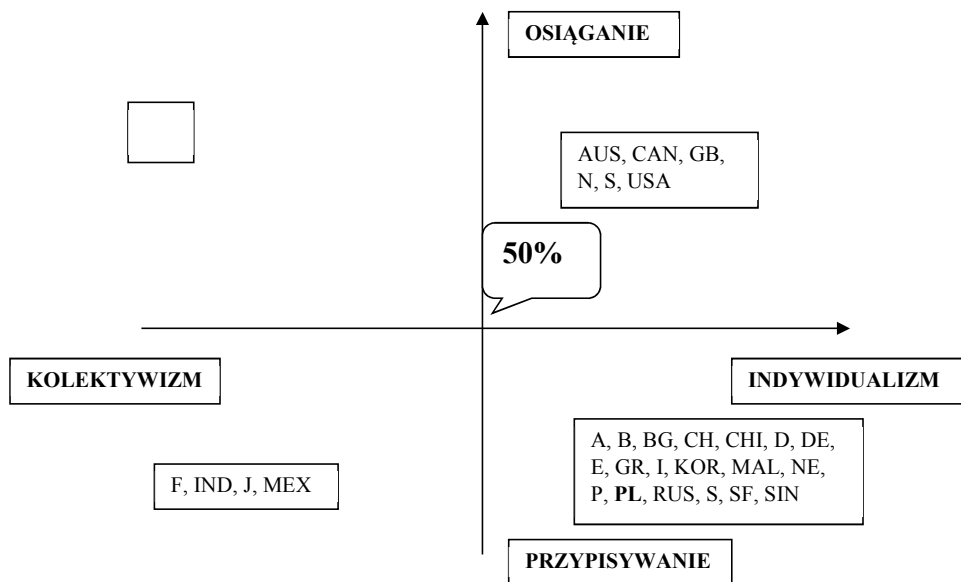
W poszczególnych ćwiartkach układu współrzędnych znalazły się:

I ćwiartka (*osiąganie, indywidualizm*): Australia, Kanada, Norwegia, Szwecja, USA Wielka Brytania.

II ćwiartka (*osiąganie, kolektywizm*): nie zawiera żadnego kraju z badanych.

III ćwiartka (*przypisywanie, kolektywizm*): Francja, Indie, Japonia, Meksyk.

IV ćwiartka (*przypisywanie, indywidualizm*): Austria, Belgia, Bułgaria, Chiny, Dania, Finlandia, Grecja, Hiszpania, Holandia, Korea Płd., Malezja, Niemcy, Polska, Portugalia, Rosja, Singapur, Szwajcaria, Szwecja, Włochy.

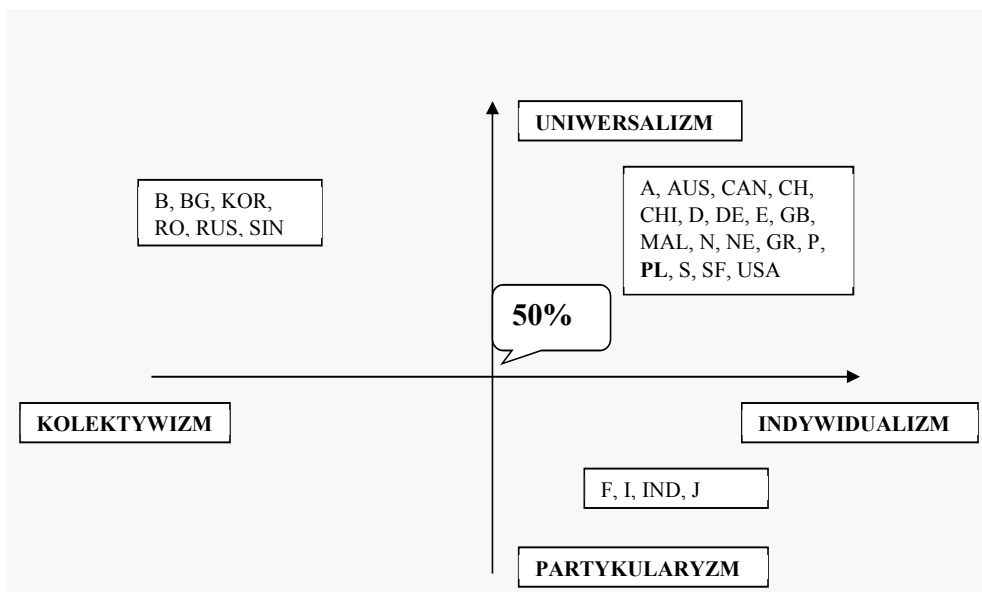
Rys. 3. Klasyfikacja wybranych krajów według zmiennych bazowych Parsonsa: *status osiągniany-status przypisywany oraz indywidualizm-kolektywizm.*

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ch. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998. Symbole krajów jak do rys. 2.

W tym przypadku formułujemy następujące wnioski.

W zmiennej bazowej *status osiągniany – status przypisywany*: 11 krajów z „19” wysoko rozwiniętych opowiedziało się za przypisywaniem, a w zmiennej *indywidualizm-kolektywizm* 15 krajów za indywidualizmem, a więc zmienna *kolektywizm-indywidualizm* stanowi mocniejszą cezurę dla stopnia rozwoju niż zmienna *status osiągniany-status przypisywany*. Kraje rozwinięte są w większym stopniu indywidualistyczne niż kraje uboższe.

Rozważmy zmienną bazową *indywidualizm-kolektywizm*.

Rys. 4. Klasyfikacja wybranych krajów według zmiennych bazowych Parsonsa: indywidualizm-kolektywizm oraz uniwersalizm-partykularyzm.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ch. Hampden-Turner, A. Trompenaars, *Siedem kultur kapitalizmu*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998. Symbole krajów jak do rys. 2.

W poszczególnych ćwiartkach układu znalazły się:

I ćwiartka (*indywidualizm, uniwersalizm*): Australia, Austria, Chiny, Dania, Finlandia, Grecja, Hiszpania, Holandia, Kanada, Malezja, Niemcy, Norwegia, Polska, Portugalia, Szwajcaria, Szwecja, Wielka Brytania, Włochy, USA.

II ćwiartka (*indywidualizm, partykularyzm*): Belgia, Bułgaria, Korea Płd., Rosja, Rumunia, Singapur.

III ćwiartka (*kolektywizm, partykularyzm*): nie zawiera żadnego kraju spośród badanych,

IV ćwiartka (*kolektywizm, uniwersalizm*): Francja, Indie, Japonia, Meksyk, Włochy.

Wnioski:

- indywidualistycznych jest 16 krajów z „19”,
- uniwersalistycznych jest też 16 krajów z „19”,
- maksymalna liczba krajów z „19” znajduje się w ćwiartce: *uniwersalizm-indywidualizm*
- 12 krajów, a więc najwięcej z badanych par zmiennych bazowych. Zatem najbogatsi są *uniwersalistyczno-indywidualistyczni*.

Układ zmiennych *uniwersalizm-partykularyzm* i *indywidualizm-kolektywizm* lepiej dyskryminuje kraje ze względu na rozwój gospodarczy niż układ zmiennych *uniwersalizm-partykularyzm* i status *przypisany-status osiągniany*.

3. Inne zastosowania ekonomiczne zmiennych Parsonsa

Przejdźmy do rozważań ogólniejszych, aby rozszerzyć możliwości zastosowania zmiennych bazowych Parsonsa.

Zmienne te potraktujemy jako bazę przestrzeni wektorowej pięciowymiarowej, tę przestrzeń nazwiemy *przestrzenią Parsonsa* – każdy obiekt jest opisany za pomocą pięciu współrzędnych – zmiennych bazowych. Posługiwanie się przestrzenią wektorową pozwala na wykorzystanie do badań bogatego zestawu narzędzi wielowymiarowej analizy porównawczej (WAP), a tym samym uzyskanie wielowymiarowego, holistycznego opisu obiektów i zjawisk, możliwość holistycznego ujmowania pojęć, zjawisk, bez strat informacji, którą wnoszą wskaźniki syntetyczne. Zmienne bazowe pozwalają na zbudowanie na nich, jak na wektorach bazowych, pięciowymiarowej przestrzeni wektorowej, dzięki temu ukazuje się możliwość stosowania także bogatego zbioru metod statystyki wielowymiarowej. Jak widzieliśmy, stosowanie nawet dwuwymiarowej przestrzeni zmiennych Parsonsa daje spojrzenie bogatsze niż zaprezentowane przez Holendrów – F. Trompenaarsa i Ch. Hampden-Turnera, którzy rozpatrywali w swych książkach niemal wyłącznie każdą z cech z osobna, prowadząc jednowymiarowe analizy.

Można przypisać dowolnym obiektom – krajom, skupiskom ludzkim (korporacjom, przedsiębiorstwom) – wektory – elementy pięciowymiarowej przestrzeni liniowej można – choćby za pomocą kwestionariusza ankiety Holendrów, czy też wykorzystując testy pomiarowe do Wielkiej Piątki. To z kolei pozwala określić podobieństwo między obiektami, dystans kulturowy – np. jako odległość euklidesową między wektorami, czy też w postaci sumy wartości bezwzględnych różnic między współrzędnymi wektorów (reakcja na różnice wartości współrzędnych jest wtedy mniej gwałtowna).

Praktyczne wnioski wynikające z zaprezentowanych koncepcji mogą dotyczyć m.in.:

- określenia krajów podobnych kulturowo – po zdefiniowaniu dystansu kulturowego między krajami, co może służyć wyborowi strategii rozwoju, benchmarku spośród krajów najbardziej podobnych, lepiej rozwiniętych gospodarczo;
- zarządzania przedsiębiorstwami narodowymi działającymi w innych krajach, przez dobór odpowiednich metod zarządzania uwzględniających specyfikę kulturową danego kraju;
- znajdowania skupień krajów podobnych;
- znajdowaniu w skupieniu krajów podobnych wzorca – kraju ocenianego jako najbardziej rozwiniętego (gospodarczo);
- wyborowi strategii rozwoju kraju – wybór jako wzorca kraju najbardziej rozwiniętego w danym skupieniu.

Nie zostały tu przedstawione wszystkie możliwości, jakie daje zaprezentowana konstrukcja zmiennych bazowych jako elementów przestrzeni wektorowej. Koncepcję przestrzeni Parsonsa opartą na jego zmiennych bazowych można także wykorzystać w kontaktach gospodarczych, negocjacjach handlowych, zarządzaniu firmami międzynarodowymi, czy firmami działającymi poza krajem macierzystym, uwzględniając w funkcjonowaniu firmy zarówno podobieństwa, jak i różnice kulturowe między krajami. Brać te różnice i podobieństwa pod uwagę przy opracowywaniu strategii rozwoju, zwłaszcza wtedy, kiedy w wyborze wykorzystuje się wzorce

z innych krajów. Wybierając w ten sposób wzorce, można oczekiwać, że osiągnięcie pożądanych parametrów (gospodarczych) jest możliwe – w przeciwieństwie do wzorca w postaci obiektu wirtualnego, o parametrach będących ekstremami cech progresywnych. Rzeczywiste istnienie takiego obiektu – wzorca może nie być możliwe ze względu na związki występujące między parametrami.

Zakończenie

W artykule wykazana została trafność teorii Parsonsa w tym sensie, że ukazane zostały możliwości uzyskania empirycznych desygnatów zmiennych bazowych Parsonsa, sposoby przypisania im wartości liczbowych; wykazany został także związek zmiennych Parsonsa z teorią osobowości Wielkiej Piątki, który to związek daje możliwość wykorzystania kwestionariuszy FFI (Five Factor Inventory)²², czyli możliwość posłużenia się standaryzowanym narzędziem do określenia wartości zmiennych. Osobowości Wielkiej Piątki istnieją realnie, mają znaczenie dla funkcjonowania jednostki w środowisku, są niezmiennie oraz są uwarunkowane genetycznie. Wszystko to daje podstawy do używania zmiennych jako separatorów określonych grup społecznych, np. krajów.

Dzięki swoim własnościom, zmienne bazowe Parsonsa, uwzględniające przesłanki kulturowe, mogą mieć ekonomiczne zastosowania m.in. w benchmarkingu, wyznaczaniu strategii rozwoju, być pomocne w wyborze metod zarządzania.

Bibliografia

- Anastasi A., Urbina S., *Testy psychologiczne*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1999.
- Calaprice A., *Einstein w cytatach*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1997.
- Costa P.T., McCrae R.R., *Revised NEO Personality Inventory Manual, Psychological Assessment Resources*, Odessa FL, 1992
- Fiedor B., *Uwagi o potrzebie równowagi metodologicznej w ekonomii*, "Studia Ekonomiczne" 2013, nr 1.
- Filozofia a nauka*, Z. Cackowski, J. Kmita, K. Szaniawski (red.), Wydawnictwo PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1987.
- Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa 1996.
- Habermas J., *The Theory of Communicative Action*, Beacon Press, Boston 1986
- Hampden-Turner Ch., Trompenaars A., *Siedem kultur kapitalizmu*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 1998.
- Jasiński R., *Profil kulturowe a rozwój gospodarczy*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2007.
- Kahneman D., Tversky A., *Prospect Theory. An Analysis of Decision Under Risk*, "Econometrica" 1979, no 47 (2).
- Kuhn Th., *Struktura rewolucji naukowych*, PWN, Warszawa 1963.
- Parsons T., *The social system*, Free Press, New York 1951.
- Solow R., *Teoria kapitału i stopa przychodu*, PWN, Warszawa 1997.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, PWN, Warszawa 1978.

²² Patrz: np. A. Anastasi, S. Urbina, *Testy psychologiczne*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1999; B. Zawadzki, J. Strelau, P. Szczepaniak, M. Śliwińska, *Inwentarz osobowości NEO-FFI Costy i McCrae*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1998.

-
- Trompenaars F., Hampden-Turner Ch., *Siedem wymiarów kultury*, Oficyna Ekonomiczna Kraków 2002.
- Turner J.H., *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa 1985.
- Urban M., *Człowiek działający, czyli na czym stawiamy gmach ekonomii*, namzalezy.pl [12.11.2015].
- Zawadzki B., Strelau J., Szczepaniak P., Śliwińska M., *Inwentarz osobowości. NEO-FFI Costy i McCrae*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 1998.
- Wikipedia.org/wiki/Talcott Parsonsa (2015) [05.01.2015].
- Wikipedia.org/wiki/Wielka Piątka (2015) [05.07.2015].